

SOMOGY MEGYE 1848 ŐSZÉN A JELLASICS TÁMADÁS IDEJÉN

AZ OSZTÁLYELLENTÉTEK
ÉS OKAI SOMOGYBAN

Amikor 1848 szeptember második felében Jellasics horvát bán, mintegy 35–40 000 fős seregével több lépcsőben átvonult Somogyon és az útbaesett falvakat megsarcolta, a korábbi feszült és éles osztályellentétben rövid ideig minőségi változás következett be.

A polgári forradalom előtt Somogyban a nemesek száma 10 768 fő volt, azaz a 231 359 fős megyei lakosságnak a 4,6%-a.¹ Somogyban 1843-ban nem nemes férfi népesség az összeírás szerint az alábbi volt:²

f é r f i n é p e s s é g

tisztviselő és honoratior	426
polgár és kézműves	2 762
nemesek szolgái	7 002
parasztok	17 732
zsellérek családfő fiai, örökösei	57 232
összes női népesség	101 126
összes népesség e g y ü t t	206 328

Ha az 1843-tól eltelt öt évet a népesség alakulásánál nem vesszük figyelembe, akkor a jobbágyszabadság Somogyban a nem nemes lakosság 85–90%-át érintette.

A jobbágyszabadság előtt a megye hasznathajtó 1 321 992 magyar holdjából 421 218 m. hold szántó, 89 523 m. hold rét, 59 142 m. hold szőlő, 13 446 m. hold kert, 538 308 m. hold erdő és 200 355 m. hold a legelő volt. A jobbágyszabadságkor So-

mogyban 5 559 volt az úrbérestelek, melynek nagysága 22–24–26 magyar hold szántó és átlagban még 6 m. hold és 800 négyszögöl rét volt. Átlagban tehát egy telekre összesen 30,5 m. holdat számíthatunk. A jobbágyszabadság Somogyban, E m b e r G y ő z ő adatai szerint, tehát 133 400 m. hold szántót és 37 000 m. hold rétet juttatott a parasztság kezére, illetve mentesített a földesúri szolgálatok alól. Ez a mennyiség akkor a szántóterület 31%-át, a réteknek 43%-át, az egész birtokállománynak 13%-át jelentette.³ Az erdőterületnek pedig alig 5–6%-a jutott a parasztság kezére.⁴

A fenti polgári gazdasági változást a lakosság 90%-a korántsem úgy értékelte, mint a földbirtokos nemesség. A polgári forradalom zászlóvivőinek egyike, Madarász László megyei követ, 1848 május elsejei jelentésében írta: „az új időknek európai győzelme monda ítéletet nálunk is a hűbérsgégből eredt helyzet vénsége felett.”⁵ Valóban elsősorban a nemzetközi forradalmi fellendülés tette engedékennyé a főnemességet. A nyár folyamán, amikor a reakciós főnemesség politikai helyzetében javulás mutatkozott, igyekezett konszolidálni, illetve megnyirbálni az addigi eredményeket. Amikor a május elsején üléselő utolsó nemesi közgyűlésen Kaposváron megválasztották a községek által javasolt 293 fős, a „honpolgárok osztályait eléggé képviselő” megyei bizottmányt, annak első feladatául jelölték meg „a személy és vagyon bizottságot minden sértések s önkény ellenében megőrizni!”⁶

Az új, a polgári haladást elősegíteni választott megyei bizottmányba bekerült valamennyi korábbi rendi közgyűlési tag. Így a nagybirtokosok mellett helyet kaptak a községek küldötteként a latifundium nagyhatalmú ügyvédei, akik a korábbi években a jobbággyal szemben pereskedtek. A későbbi hetekben a megyei fiók-bizottmány tagjaiként ők szolgáltatták „igazságot” a falusi osztályellen-
tétéknél.⁷ A 293 fős megyei bizottmányba a földbir-

1. EMBER GY., Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez. Bp. 1951, 71. (Továbbiakban: EMBER 1951.)

2. Magyarország történeti demográfiája, Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig. Szerk.: Kovácsics József. Bp. 1963, 5. sz. táblázat.

3. EMBER 1951, 71.

4. T. MÉREY K., Somogyi parasztság útja a feudaliz-

musból a kapitalizmusba, Bp. 1965, 246. (Továbbiakban: MÉREY 1965.)

5. Sml. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1848. május 2. 332. (Továbbiakban: Kzgy. jkv.) Közli KANYAR J., Harminc nemzedék vallomása Somogyról, Kaposvár, 1967, 204. Sml. Acta Congregationalia 1848, 1258. sz.

6. Sml. Kzgy. jkv. 1848. május 1. 329/g.

7. Sml. Kzgy. jkv. 1848. Fiók-bizottm. ülések, június 23. és augusztus 22. 1107 és 1221.

tokosokon kívül 13 pap, 7 ügyvéd (uradalmak képviselői korábban), és 2–2 fő tanító, jegyző és orvos tartozott. A felszabadult jobbágyságot, a telkeseket alig képviselte 35–40 fő.⁸

Az ún. fiók-bizottmányoknál az összetétel még rosszabb volt a parasztság számára. A későbbi nemzetőri ügyekkel foglalkozó fiók-bizottmányban alig találni egy-egy volt telkes jobbágyot, vagy alszolgabíró. Mindenütt a földbirtokos nemesek, a megyei főtisztviselők irányították az ügymenetet és terelték azt a számukra legmegfelelőbb mederbe.

Amikor 1848 tavaszán a földigény és a királyi haszonvételekért kirobbant megyei parasztmozgalmak lecsendesítésére, de inkább a leverésére megfelelő intézkedéseket kellett tenni a földbirtokosok védelmére a bizottmánynak, addigra a tapasztalt politikusközből és tisztviselőkből a megfelelő végrehajtó apparátus kialakult.

Már április derekán jelentkeztek a falusi osztályharc első jelei. Az alispán április 17-én pedig azt jelentette, hogy a köznép a jobbágyfelszabadításért hálátlan a nemességnek. Többet követelnek a kapott jogoknál, de velük szemben a „... kezünk közt levő módokkal szép szó nem használván, keményebben is igyekezzünk. Még eddig sikerült a kitörést visszatartani!”⁹ Sorkatonaságot és engedélyt kértek a rögtönítélő bíróság felállítására. A szolgabírók kerületükben magyarázták és magyaráztatták a törvényeket, de az nem nagy eredménnyel végződött. Börözfyy Péter 1848. május 17-én kelt levelében a községi bírónak részletes magyarázatot küldött. Tudatja, hogy a törvény csak az egyházi tized, az úrbéri kilenced, a robot, általában az úrbéri telkek utáni tartozások alól mentette fel őket. „Így minden más kötelességeik fenn állanak, azaz adózni, közmunkára menni, helybeli egyházi személyeknek eleget tenni, s mindattól, ami nem úrbéri földektől szokás, vagy szerződés szerint járó termés-

részt, pénzt, vagy napszámot, vagy nem úrbéri földeken levő szőlőktől járó tartozásokat, vagy a szerződéses hegyvámokat, legyen az bár a tizedik része a termésnek, ezentúl is megadni és fizetni kötelesek.”¹⁰

A nemesség többsége Somogyban is csak később, 1848 szeptemberében volt hajlandó arra, hogy a további gazdasági, politikai előjogából valamit is feladjon.¹¹

A tavaszi, nyári parasztmozdulások közül a föld, a legelő és az erdőfoglalások voltak a nemesi birtokra a legveszélyesebbek. Április közepéig Nagybajom, Csokonya, Komlósd, Újnép, Hedrehely, Arács, Dobsza és Jákó helységekben történt birtokfoglalás.¹² A megyei bizottmány és a fiókbizottmány 1848 március végétől szeptember 11-ig huszonegy ülésen, 108 pusztá, falu és mezőváros zselléireinek és parasztjainak a panaszával foglalkozott. Ebből 44 helyen megtagadták a különféle földesúri szolgáltatásokat, vagy a földbirtokos legelő és erdei jogát megsértették. A 108 település parasztjainak panasz volt a korábbi évekre visszavezethető. A bizottmányi üléseken 155 különféle panaszt, beadványt tárgyaltak meg, közülük 1848-ban alig egytizedét zárták le. Többségükben a földbirtokosok javára döntöttek. A földbirtokos osztály tagjaiból, a vele szorosan összefonódó tisztviselőkből és ügyvédekből álló bizottmányok eleve így dönthettek.¹³

Az osztályharc leszerelésére a belügyminiszter, miniszteri biztost küldött ki Csányi László személyében. A megye a rendelkezésére bocsájtott sorkatonasággal rövid időre egy-egy vidéken elfojtotta a parázsló elégedetlenséget, de felszámolni nem tudta.

Az augusztus elsején tartott közigazgatási bizottmány ülésén határozatot hoztak, hogy a rögtönítélő bíróság felállítását falragaszokon tudtul adják.

8. Sml. Kzgy. jkv. 1848. május 1. 329/c-g.
9. EMBER 1951, 72.
10. CSER J., Somogy 35 (1899) január 29.
11. VARGA J., Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén, Bp. 1953 10. (Továbbiakban: VARGA 1953.)
12. EMBER 1951, 72.
13. Sml. Kzgy. jkv. 1848. május 25—szeptember 11. közötti bizottmányi és fiókbizottmányi ülések napirendjei alapján. Vö. MÉREY 1965, 156—157. Itt 52 helység panaszlevelét említi. Sml. Kzgy. jkv. 1848. május 25—szeptember 11. A megtárgyalt panaszok a parasztok, zsellérek, illetve a földbirtokosok részéről a következő jellegűek voltak:

legelő, rét	31
erdő, faizás	
gubacszedés	29
zsellérek	
földkövetelése	4
a földbirtokos	
elvette a földet	28
szőlődézsma	
megtagadása	5
robot, napszám	
megtagadása	21
szerződéses	
termés	
megtagadása	6
előfogot	
megtagadása	2
helypénz	
megtagadása	1
bormérés,	
pálinkafőzés	6
ismeretlen	22
összesen	155

„...Elhatároztuk önöket polgártársak a törvény világos rendeletére figyelmeztetni, inteni, s megóvni, hogy a törvény által adott engedményeken túl ne terjeszkedjenek, mert a különben cselekvők ellen ministeri rendelet szerint bírói eljárást követő karhatalom alkalmaztatik, s az ítéletek végrehajtásának költségeit az engedetlenek, sőt az egész helység viselheti. A foglalók, s bűjtogatók ellen végre ROGTONÍTÉLŐ BÍRÓSÁG szolgálatot igazságot.”¹⁴

A földbirtokosok egyik országos sajtóorgánuma a Figyelmező, ezekben a napokban a Márczius Tizenötödike egyik cikkével polemizálva a baloldal által javasolt szőlődézsma eltörlése ellen dühös kirohanást intézett. „Ha irigylí valaki más birtokát, szerezni igyekezzék ő is, de nem elrabolni. Ne izgasson senki, mint az ismeretes költő verseivel, melyek így kezdődnek: Dicsőséges nagy urak, hát hogy vagytok? mert ez igen embertelen és fenytést érdemlő.”¹⁵

A szőlődézsma szeptemberi eltörlésekor pedig már a megyén osztrák és horvát csapatok volnaltak keresztül. Az addigi osztályköveteléseiket a parasztok néhány hétre a haza érdekében félretették a szülőföld, a család védelméért.

A MEGYE VÉDELMEKÉNEK HELYZETE AZ ELLENFORRADALMI TÁMADÁS ELŐTT

A megváltozott polgári viszonyoknak a megfelelő, újfajta, a magántulajdont védő belső fegyveres erőre volt szüksége. A „közcsend és belbéke” biztosítására már március végén polgárokból, tisztviselőkből és kismemesekből álló őrség vigyázott Kaposvár életere. Később az országos intézkedések nyomán, április közepétől az őrség szervezettebb formát öltött és helyi karhatalmi feladatokat látott el. Amikor május elején Kaposvárra a megalakuló megyei bizottság első ülésének köszöntésére mintegy 4000 felszabadult jobbágy érkezett, a megyeháza előtt nemzetőrök ügyeltek. Másnap, amikor a népet érdeklő törvénycikkeket felolvasták, újból szolgálatban voltak.¹⁶

A kaposvári nemzetőrség május 12-én az „isten szent ege alatt tevé le esküjét a királynak, s alkotmányának”. A nemzetőrség hasonló helyi felhasználásáról május végéről, június elejéről is van tudomásunk. Ekkor a barcsi volt úrbéreseket a letiltás ellenére Kaposvárra jöttek a bizottsághoz tiszteleg-

ni. „A spectabilisek zavartól félvén, a szigetvári nemzetőrséget is berendelték Kaposra. — És mi történt? Este 100 fáklyák világánál zászlókkal a lelkész vezérlete alatt a barcsiak megjelentek — legnagyobb csendben, legszebb renddel. Mindenki meg volt lepette a békés érett viseleten. Üdvözölték a megyét és üdvözölték volt követeit is. Madarásznak emlékül zászlójukat adták át, mint egyetlen kincsüket. Az örökre nem volt szükség, sőt, ellenkezőleg szigetiek tőnek zavart, szolgabíróikat el akarván kergetni.”¹⁷

A nemzetőrség az 1848-as XXII. törvénycikk alapján 20–50 éves korhoz, vagyoni cenzushoz, földbirtokhoz, (legalább félteleknyihez), vagy évi 100 pengő forintnyi tiszta jövedelemhez volt kötve. Az így biztosított magántulajdonosi érdeket köteles volt helyi szolgálatban megvédeni a nemzetőr. Kaposvárt és a járási székhelyeket kivéve, a nemzetőrséget vidékenként eltérő időben, a megfelelő egységeként sikerült felállítani. Amikor Szemere Bertalan belügyminiszter május 19-i levelében sürgette a nemzetőrség felállítását, a megyében még csak a szervező munka folyt.¹⁸ A tisztek kiválasztása lehetőleg a katonaviselt földbirtokosokból, a közép- és kismemesekből, valamint szolgabírókból és tisztviselőkből került ki. Századparancsnokig az egységek választották meg tisztjeiket, akiknek többsége a fegyverforgatásban gyakorlatlan volt. Az első zászlóalj-parancsnoki kinevezések július 7-i keltezésűek, amikor a nádor Mihalovits Mihályt, Palocsay Józsefet és Kiss Jánost őrnagyként a „gyalognemzetőrségi zászlóalj parancsnokául” kinevezte.¹⁹ Később Mihalovitsot Molnár József váltja fel.²⁰ Augusztus 23-án kapta meg a megyei nemzetőrség feletti parancsnokságot Tallián Károly őrnagy, akit hat nap múlva a 2000 főnyi önkéntes nemzetőrség parancsnokául neveztek ki. Igaz, hogy egy hónap múlva nem a fenti létszámban, hanem jóval kevesebb önkéntessel indult a székesfehérvári táborba.²¹

Csányi László kormánybiztos, a június 2-i miniszteri rendelet értelmében a horvát fegyveresektől fenyegetett drávai határvonal védelme megszerzésére teljhatalmat kapott.²² A június 13-i rendkívüli megyei bizottsági ülésen a jelen levő Csányi László előtt a megyei nemzetőrség határvédelmi szolgálatáról a miniszteri határozatot felolvasták. A további megyei határozat szerint, a helységenkénti nemzetőrség fele fog levonulni a Dráva-vonalra, majd két hét múlva azt a másik fele felváltja.²³ Ugyanakkor felállítják az

14. Polgárok! című falragasz, Kaposvár, 1848. augusztus 1-i keltezésű, melyet Kacsokovics Ignác megyei főjegyző adott ki és a helyi Knezevich Lajos nyomdász nyomta. A kiemelés az eredetiben is így látható. SmL Kiállítási anyagok gyűjteménye. A megyei rögtönítelő bíróságra lásd. SmL Kzgy. jkv. 1848. május 25. 207, 407—408. A június 17-i ülésen (1359 napirend) az akkori öt bíróság helyett kettőt alakítottak, Kaposváron és Csurgón.

15. Tiltakozás a fosztogatási rendszer ellen, Figyelmező, 1848. augusztus 4. A fenti lap a főváros megszállása után az osztrák császárt szolgálta.

16. GÁSPÁR L., Jelenkor 1848. június 1.

17. XANTUS: Somogyból. PH. 1848. június 10.

18. SmL Kzgy. jkv. 1848. május 25. 200., 403—404.

19. SmL 1848. július 13. fiókbiz. ülés, 1157—1158.

20. SmL 1848. augusztus 1. fiók-biz. ülés, 1201.

21. SmL 1848. augusztus 23. és 29. fiók-biz. ülés, 1225—1240.

22. SZÓCS S., A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban, Ért. tört. tud. 65 (1972) 72.

23. SmL Kzgy. jkv. 1848. június 13. 1355, 619.

alispán elnöklete alatt a nemzetőrség ügyével foglalkozó külön fiókbizottmányt.

Az idő rendkívül sürgetett. A megajánlott június 21. helyett a megyei nemzetőrség fegyverforgatásban alakképzetést kapott része, tiznapos késéssel a kijelölt drávamenti falvakban elfoglalta őrhelyét. A megyei nemzetőrség központja Babócsa volt. A somogyiak védelmi vonala Gyékényestől az akkori megye délkeleti sarkáig, Sellyéig tartott. Gyékényestől nyugatra, sőt a megye nyugati részét is a Vas megyei nemzetőrség biztosította. A vasi nemzetőrök 1–3. zászlóaljja mintegy 2900 fővel június második felétől elfoglalta őrhelyét.²⁴ A megye örvonalától keletre a baranyai határrészen pedig, a veszprémi nemzetőrség helyezkedett el. A megyén július 10-től átvonuló veszprémiek Keszthely, Marcali és Kaposvár érintésével Szigetváron át foglalták el őrhelyeiket.²⁵ Sajnos a második váltásban nagyarányú járvány terjedt el és szeptember 12-én megyei parancsra, mielőtt a felváltás elindult volna, a veszprémi nemzetőr csapatok hazaérkeztek.²⁶ Később Roth és Philippovics tábornok Jellasics utóvédjeként Székesfehérvár irányába ezen a szakaszon vonult át.

A somogyi nemzetőrség június derekán a megduplázott Csányi-féle létszámemelés következtében elérte a 69 és félszázadot, azaz a 6876 nemzetőrt.²⁷ Ennek kétheti felváltása gyorsan kimerítené a megyei pénztárt, ezért – Csányi helyeslésével – a szolgálatot egy hónapra emelték fel. A szekerekkel történő egy-egy felváltás 6–800 forintjába került volna a megyének, amelyet az üres hadi- és házipénztár nem bírt el.

Az első két turnus a „még létező szorgos mezei munka” miatt kéthetes volt; sőt egyes századok igyekeztek a kiindulás napját is beszámítani. A rendkívül sok problémára okot adó drávai szolgálat korántsem volt olyan népszerű, mint ahogy a megyei tisztviselők azt gondolták. A pénzhiány, az elmaradt napidíjak és az élelmezési zavarok, később a járványos betegségek egyre jobban akadályozták a kimozdulási parancs végrehajtását. A méltatlankodásban a telkes földdel rendelkező nemzetőrök jártak az élen. Az aratáskor a munkabíró férfiak legtöbbször távol volt földjétől, és a munkáskézben mindenütt hiány volt.²⁸ 1848 szeptemberének első napjaiban már hiányos századlétszámokkal álltak ki a falvak, illetve a járások. A somogyi védelmi vonal ekkor a következő volt Gyékényestől a megye keleti határszéleig: A I. nemzetőri zászlóalj: főleg marcali járásból, parancsnoka Kiss János őrnagy, Gyékényestől Vízvár kizárva, a III. zászlóalj: Vízvártól Bolhóig,

parancsnoka Somsich József, illetve Tallián Károly főparancsnok, főleg helyiek, a babócsai járásbeliek voltak, az V. zászlóalj: főleg igali járásbeliek, parancsnoka Zichy László őrnagy, Bolhótól Csokonyáig, a II. zászlóalj: Kaposi, központi járásbeliek Komlósdtól Darányig, parancsnoka Palocsay József őrnagy, és végül a IV. zászlóalj: főleg szigetvári járásbeliek Kastélyosdombóttól Sellyéig, a veszprémi nemzetőrség örvonaláig biztosított. Ennek parancsnoka Somsich József, illetve Gaál Alajos őrnagy volt.²⁹ Az örvonaiban levő somogyiak száma általában 6000 fő lehetett. A korábbi gazdasági és egyéb okok miatt, egyre terhesebbé vált a távoli szolgálat. A császárpárti Bergel József szerint kezdetben a nemzetőrség „ártatlan katonásdinak tartott”.³⁰ Később az óvatosabb polgárok, főleg a módosabb parasztok, iparosok, kereskedők magukat felmentették. Igaz, már a kimozdulás előtt a tisztviselők, a nemzetőrparancsnokok a létszám érdekében több szabálytalanságot követtek el. Beosztottak több olyan személyt is, aki census hiányában nem volt kötelezhető a nemzetőri szolgálatra. Tucatjával tárgyalták a fiókbizottmányi üléseken a nemzetőri eskü és a kiindulási parancs megtagadását. Augusztus 18-án az igaliak Svastics László századosnak a kiindulást megtagadták. Hasonló jelenséggel augusztus derekán Andocson és Kaposváron is találkozunk.³¹ Az V. zászlóaljból szeptember első napjaiban az igali nemzetőrök százada, lejárván a kéthetes szolgálat, egyszerűen hazaindult.³² A kötcsei, a nágocsi századok pedig annyira megfogyatkoztak, hogy Zichy őrnagy szeptember 8-án összevonta őket.³³ Viszont a 32 fő kötcsei nemzetőr a váltás elmaradása ellenére sem szökött haza. A nemzetőrség napi zsoldot kapott. A nemzetőr naponta 8 krajcárt és kenyert, míg a tisztek 1 forintot kaptak. A vagyonos osztályból kikerült tisztek nem érezték meg a szolgálattal járó kiadásokat, viszont a féltelkesek, vagy az iparosemberek a legnehezebben tudtak kijönni a napidíjból. A hosszú úton, amíg a felváltásra megérkeztek és a gyakorlatosokon tönkrement a ruha és a lábbeli. Zúgolódás és sok panasz volt hallható amiatt, hogy a módos községlakók a szolgálat alól kihúzták magukat. A megyei nemzetőri fiókbizottmány augusztus 7-től szeptember 8-ig 1579 nemzetőri felmentést tárgyalt meg, a legtöbbjét augusztus 15-e után. Augusztus második felében a nemzetőri szolgálat alól 967 fő kapott felmentést. Szeptember első hetében pedig újabb 285 főt mentesítettek. Egy hónap alatt különféle indokkal 50 telkes, és 303 féltelkes parasztot mentettek fel. Ez az összes felmentettnék

24. Sml. 1848. július 13. fiók-biz. ülés, 1157. I. még: SMIDT L., VSz 3 (1967) 593.

25. Sml. 1848. július 11. fiók-biz. ülés, 1145–1146. I. még: KOPASZ G., VMMK 5 (1966) 259–270.

26. Uo. 267–268.

27. Sml. Kzgy. jkv. 1848. június 24. és augusztus 1. fiók-biz. ülés, 1369. és 1375/a 633–635 és 639. Uo. 1848. június 24. fiók-biz. ülés, 1109–1111.

28. ROBOZ I., Somogy 35 (1898) február 27.

29. Sml. Kzgy. jkv. 1848. június 24., 26., 29., a július 8., az augusztus 26. fiók-biz. ülés, 1109–1111, 1114–1116, 1116–1118, 1124, 1136, 1381–1383.

30. BERGEL J., Kaposvár 40 év óta. Kaposvár, 1877, 30.

31. Sml. 1848. augusztus 18. és szeptember 5. fiók-biz. ülés, 309., 825., 1332., 1443.

32. Sml. 1848. szeptember 5. fiók-biz. ülés, 808., 144.

33. Sml. 1848. szeptember 10. fiók-biz. ülés, 844, 1449.

3,2⁰/₀-a, illetve 19,2⁰/₀-a volt. A vagyonosabbak közül 25 haszonbérlet (1,6⁰/₀), 11 tisztartót és 8 ispánt mentesítettek. Ezenkívül orvos, ügyvéd 8 fő, tanító-jegyző 22 fő, és ezenkívül 16 megyei tisztviselő mentesült a szolgálat alól. Az összeírt nemzetőröknek a megyei felmentettek 10–12⁰/₀-át is kitették. A felmentettek indokai mutatták azt, hogy milyen nehéz volt egy-egy nemzetőrszázadot összeállítani. De ugyanakkor, hogy az összeíró bizottság mennyire felelősen végezte munkáját az is látható volt. A census alatti összeírt és felmentett nemzetőrök a következők voltak 1848. augusztus 7. és szeptember 8. között:

	fő	%
1/4 telkes (osztatlan)	69	4,4
Ennél kevesebb (osztatlan)	190	12,0
zsellér	109	6,9
kevés, vagy nincs vagyona	209	13,2
Egy házból többen voltak nemzetőrök	151	9,6
idős, 50 éven felüli	31	2,0
testi hibás, beteg	65	4,1
összesen felmentett	824	52,2

Igy az 1579 felmentetből 824 census alatti, az összes mentesítettnek 52,2⁰/₀-a volt.³⁴

A császárpárti, az ellenforradalmi egyének a legkirívóbb felmentési indokokkal mentesültek. Bergel József kaposvári orvos, ki „több uraságok szegődött sebésze, nehogy ezeknél kötelességét elmulasztva kényerét veszítenie keljen a nemzetőrségből magát kihagyatni kéri”. Augusztus 9-én még nem merték felmenteni, de két hét múlva beteget jelentett és a Dráva-vonalon levő beteg nemzetőröket otthagya.³⁵

Tompos Farkas drávaszentmártoni lelkész pedig a papi foglalkozásával össze nem egyeztethető nemzetőség alól kérte felmenteni magát. Később a forradalom és Kossuth ellen lázít, majd 1848 szeptemberében Jellasicsért imádkozik.³⁶ Tallián János megyei főügyész is felmentik „betegeskedés, s hivatalos elfoglaltsága miatt”. 1849 őszén Tallián Já-

nos pedig a megye császári biztosa volt.³⁷

A lakóhelytől távoli nemzetőri szolgálat a kiválnalmaknak és a hozzáfűzött várakozásnak nem felelt meg. A várható ellenséges támadás kivédésére a miniszterelnökség augusztus 13-án elrendelte a megyének, egy 2000 fős ún. mozgó nemzetőség kiállítását. Az augusztus 19-i bizottmányi ülés a járásokonkénti elosztást a következőkben állapították meg. A középponti járás 111, a szigetvári járás 307, a kaposi járás 303, a babócsai járás 381, az igali járás 441, a marcali járás 459 fős kivetést kapott.³⁸ A rendszeres katonai kiképzés a mozgó nemzetőség-nél a minőségi hadrafoghatást segítette.³⁹ A megyei fiókbizottmány augusztus 26-án tárgyalta a kiállítandó nemzetőség költségkihatásait. Ekkor a személynkénti felszerelést 20 Ft 54 krajcárban állapították meg. A napi 4 kr. pótlékpénzzel együtt a 2000 fő háromnapos fenntartása a felszerelési kiadásokkal együtt 53 000 forintot tett ki. Ezt a hatalmas összeget a megye csak újabb adókiutással tudta biztosítani, melynek jelentős része a birtokos parasztságra hárult.⁴⁰ Ennek ellenére a fenti nemzetőri szervezési forma népszerű volt. Elsősorban a vagyonos parasztság nyugodott meg, mivel ezután nem kellett elhagynia községe határát. Az önkéntesek közé most a vagyontalanok, a zsellérek és az iparoslegények is beállhattak. Jellemző, hogy a megyei bizottmány a 2000 főt először a volt nemzetőrökből, azaz a cenzussal rendelkezők közül óhajtott kiállítani. Ebben a szellemben utasítják el a magyaregresi önként jelentkező téglavető és szolgalényeket. Mivel a nemzetőrök között korábban nem lehettek a „téglavető, s szolgálóból kiállított egyének el nem fogadhatók.” A fenti indokra csak azért volt szükség, hogy kifogással éljenek a jelszó kezű proletárokkal szemben, azaz ne adjanak fegyvert a kezükbe. A balatonújlaki negyedtelkes szőlőbirtokosokat viszont besorozták.⁴¹

Már a megyében a 2000 önkéntes nemzetőség felét kiállították, írja Börözfyy szolgabíró, addig „... nem a legnagyobb lelkesedést mutatja a haza iránt kerültem.”⁴² Az 1848. november 2-i bizottmányi ülésen Mérey József első alispán jelentette, hogy a 2000 főnyi önkéntesből sikerült 1106 főt kiállítani, akik közül 668 főt a pandorfi táborba küldött.⁴³

A Jellasics-féle betörés előtti napokban a megyei és a fiókbizottmány tevékenységének és hivatásának a mélypontján volt. A készülő ellenforradalmi tá-

34. Sml 1848. augusztus 7—szeptember 8. fiók-biz. ülés jegyzőkönyvei. A fenti időben 24 alkalommal tartottak ülést, ahol 1579 főt mentesítettek, 1249—1449. oldal.

35. Bergel dr. azonos a 31. jegyzetben idézett könyv szerzőjével. 1848—49-ben császárpárti ellenforradalmár. Különösen Noszlopy Gáspárra haragudott. Visztaemlékezése megbízhatatlan, összekeveri 1848 őszének eseményeit 1849 tavaszával. Im. 30—33. oldal. A felmüntésére lásd. Sml. 1848. aug. 9. és 27-i fiók-biz. ülés jkv. 31. és 620., 1262. és 1401.

36. Sml 1848. június 23. fiók-biz. ülés, 1106.

37. Sml 1848. augusztus 27. fiók-biz. ülés, 549, 1386.

38. Sml Kzgy. jkv. 1848. augusztus 19. és szeptember 3. 680. és 1710., 719—721. és 733—734., valamint a megyei közig. biz. iratai. 1710. szám.

39. URBAN A., HK 3-4 (1958) 139—149.

40. Sml 1848. augusztus 6. fiók-biz. ülés, 99—101, 1234—1235. A számvevőszéknek elrendelik, hogy az „... eddigi kulcs s osztályzat szerint birtokaránylag mind az allodiális, mind pedig volt úrbéri telek birtokokra helységenként, s pusztánként vesse ki.”

41. URBAN 1958. 147., valamint Sml 1848. szeptember 1. fiók-biz. ülés, 779—783, 1434—1435.

42. CSER J., Somogy 36 (1899) március 12.

43. Sml Kzgy. jkv. 1848. november 2. 1874, 823—825.

madás előestéjén a politikai front, így a katonai is, egyre jobban megkülönböztethető lett. A főnemesek, a nagybirtokosok nyíltan hirdették, hogy a feudális szolgáltatások maradványait nem óhajtják eltörlőlni.

Hochreiter Ambrus másodalispán – aki korábban a nemzetőrség pénzügyeiben tevékenykedett –, augusztus végétől október közepéig az ügyekben nem vett részt. Az adó behajtásával késlekedett. Nem véletlen, hogy Hochreiter 1850-ben, a megye császári biztosa lett. Noszlopy Antal szerint ekkor nyíltan kimonta, hogy „inkább akarom a nyugalmas szolgáltságot, mint a zűrzavaros szabadságot”.⁴⁴

Szeptember elején a drávai vonalon állomásozó nem önkéntes nemzetőröket több meglepetés is érte. Az első, a napidíj elmaradása volt. A lehangosabb pénzkövetelők a napi 1 forintért szolgáló tisztek és altisztek voltak. A nemzetőrök között is voltak hangadók, de egyelőre vártak. A szigetvári járási zászlóaljban elterjedt az a téves hír, hogy a „kiállítók állomásozni nem tartoznak ezután másutt, mivel a határvonalat az önkéntesek fogják őrizni”. A fiókbizottmány szeptember 5-i ülésén ez ellen erélyesen tiltakozott, és semmilyen helyváltoztatást nem engedélyezett.⁴⁵ A megyei bizottmány még a szeptember 11-i ülésén – amikor a Jellasics elleni somogyi védelem Barcsnál felbomlott –, úgy határozott, hogy a 2000 főnyi önkéntes nemzetőrt Babócsára, az ott levők felváltására küldi.⁴⁶ Sajnos ekkor már nem volt kit felváltani, mivel Barcs tájékán az ott levő, és az oda összevont nemzetőség eloszlott.⁴⁷ A megyei bizottmány a Dráva-vonalon levő nemzetőrök harci szellemével, politikai tájékoztatásával semmit sem törődött. Így az ott állomásozó somogyiak vajmi keveset tudtak az ellenség, a bécsi udvari reakció, és a vele szövetséges belső árulók céljairól. Forradalmár agitátor nem fordult meg közöttük, Néhány közép és kisnemes, valamint egy-két falusi lelkész öntött beléjük lelket a hon védelmére. Különben a nemzetőrök csak szervezetlenséget, az elmaradt napidíjat és a nemtörődőséget tapasztalták. A megye részéről pedig az állandó pénzhiányról és az elkészített fegyverek elégtelenségéről panaszkodtak. A nemzetőségnek a tisztek, a foglárók, az uradalmi vadászok puskáin és a néhány magántulajdonban levő puskán, pisztolyon kívül nem volt lőfegyvere. A fiókbizottmány a nyár folyamán a szolgabírók kerüle-

teiben a megadott keretszámok alapján a helyi kovácsmesterektől dzsidákat rendelt. Kaposváron Rottkay, Szigetváron pedig Maurer nevű kovács több mint 1000–1000 darab dzsidát készített. A kisebb falvakban is hasonlóan készültek szűrőfegyverek.⁴⁸ Szinte valamennyi kiindult félszázadot a helyben készült fegyverekkel küldték a Drávához. A mindenkori váltás ezután a Drávánál átvette az előzőktől a fegyvert.

Jellasics hetekkel a támadás előtt ügynökei útján számára megfelelő hangulatot igyekezett terjeszteni. Az ellenforradalmi propagandakeltők felhasználták a földnélküli, vagy a kevés földdel felszabadult volt jobbágyok elégedetlenségét. A Dráva-vonalán mind ezt tetézte még a nemzetőség szolgálata körüli zavar. Az első jelzések július végéről valók, amikor a lakócsai jegyző aggodalmát fejezte ki a községe „... helységre káros következtetéssel áterjedő hírek” miatt.⁴⁹ Jellasics földet és a meglévő szolgáltatások eltörlését ígérte. Lázító röplapokat csempésztek át és a Zala–Somogy–Baranya–Dráva részen terjesztették. „Jellachich mindenütt azt ígéri a népnek, hogy földesura javait közte felosztandja, s így Baranya megye is Jellachichnak egyszerre meghódol. Fönnen beszéli még a magyar nép is, hogy neki Jellachich alatt jobb dolga leend, és így minél lehangoltabb a lelkesedés a népben hazája iránt.”⁵⁰ A fenti híradás a kormány hivatalos lapjában, a Közlönyben, egy héttel az ellenforradalmi támadás előtt jelent meg. A veszprémi nemzetőrök nevében írt fenti drávai tudósítás félti az országot, hogy „belháború keletkezik, kivált az országgyűlés a szőlődezsma elengedését halogattja”. A Jellasics-féle propagandának lett a szószólója Gulyás János, 62 esztendősen berzencei parasztember. Augusztus 23-án a Vas megyei nemzetőrök előtt kijelentette, hogy „ők csak az urak katonái, azért inkább ragaszkodik a bánhoz, ki az urak jószágát a szegény emberekre osztja. Ha jönni fog ő véle fog tartani. Mit is keresnek itt a nemzetőrök, jobb, menjenek haza.” A vasi nemzetőrök első zászlóaljának segédtsíztje, Tankó Kálmán az alispánhoz írt feljelentésében írta Berzencéről augusztus 25-én: „Az ily lázítási események már többször adók magokat elől és hihető, hogy megvesztegetés következtében.” December 13-án Gulyás Jánost a megyei törvényszék félévi vasban közmunkán eltöltendő börtönre ítélte.⁵¹

44. VOROS K., Sz 2-3 (1953) 344–345.

45. SmL 1848. szeptember 5. fiók-biz. ülés, 822. 1442.

46. SmL Kzgy. jkv. 1848. szeptember 11. 1731, 745–746.

47. BERGEL J., im. 30. oldalon írtak jellemzők politikai szemléletére. „A kaposvári nemzetőség is a Drávához vezényeltetett, hogy a horvátok netaláni betörését megakadályozza. Miként lett volna ez azonban lehetséges fegyverek, s minden gyakorlat nélkül? Erre senki sem gondolt. Ennek folytán, midőn egy napon azon rendeletet kaptuk, hogy Darányból Barcsra vonuljunk előre, csapatainknak majdnem fele-

betegnek jelentette magát, vagy éppen megfutamosított. Szerencsére egész hadjáratunknak nem volt egyéb célja, mint, hogy Barcsra egy tábori misét hallgassunk. Ily módon a félelemmel menekültünk meg!”

48. A nemzetőség felfegyverzésére megfelelő képet kaphatunk az egyes községek és mesteremberek által kifizetni kért dzsidákról, a megyei bizottmányi és fiókbizottmányi ülések napirendjeinél.

49. SmL 1848. július 29. fiók-biz. ülés, 1196.

50. Dráva mellékéről, Közlöny, 1848. szeptember 5. (Továbbiakban: K.)

51. SmL Közig. biz. iratai, 1848. 1192.

Somogyban és a környező szomszéd megyékben fokozta a veszélyt, hogy itt jelentős számban horvát és szerb lakosság élt. Fényes Elek szerint Somogyban 9370 horvát, 3876 szerb és 1308 szlovák nemzetiségű lakos élt. A fentiek mellett még 8959 német anyanyelvű polgár élt a kaposi, az igali és a szigetvári járásban.⁵² 1848 szeptemberében a magyar polgári forradalommal elégedetlen somogyi nemzetiségiek, hogy nem álltak az ellenforradalmi csapatok oldalára, az a rablőháború felismerésének köszönhető.

1848 szeptemberében a pattanásig feszült osztályellentét heteiben a szegényparaszt és zsellér lett az az erő, amely sérelmei ellenére felismerte helyét a haza védelmében, és az ország, a szabadság ügyének megmentője lett.

JELLASICS TÁMADÁSA

1848. szeptember 11-én reggel 6 órakor Jellasics a hosszú előkészítés után betört az országba. Az előrenyomuló had Csáktornya – Letenye – Nagykánizsa felé tartott. A főszereg részint ezen a vonalon, részint Perlak és Kottori felől tört az országba, és ezt Jellasics vezette. A betört ellenforradalmi sereg, az itt hozzácsatlakozó császári lovas egységekkel, később a 35–38 ezer főt elérte.

Jellasics serege három csoportra oszlott. Első a nyugati csoport, amely Jellasics közvetlen parancsnoksága alatt állott, és Légrádtól délre, a Mura torkolatától indult. Ennek volt utóvéde, illetve követte a Kempen altábornagy parancsnoksága alatti hádosztály. Második a középső csoport, amelynek Karl Ritter von Hartlieb altábornagy volt a parancsnoka és Pitomacsba, ill. környékéről indult. Harmadik a keleti csoport, vagy a szlavóniai hadtest, Karl von Roth vezérőrnagy parancsnoksága alatt állott és Dálya, Cepin, Bisovas térségében gyülekezett.

Az utóbbi, mintegy 9000 fő később Drávaszentmártonnál szeptember 19-én két napon át kelt át a Dráván.⁵³ A Jellasics vezette hadtest egyik dandárának a parancsnoka Sedlmayer ezredes volt. Ezredével, a megyében állomásozó Hardegg vasasokkal, Marcalinál szeptember 19-én csatlakozott Jellasics-hoz. Az áruzó ezredesnek és katonáinak a magyar kormány parancsa szerint éppen a horvát betörést kellett volna megakadályozni. A Wrbna és a Kress lovasok szintén Somogy földjén szöktek át a császári csapatokhoz. A sorozatos katonai áruzás csak igazolása lehetett annak a politikai nemtörődömségnek, amely a megyei bizottmányt és a tisztikart is jellemezte.

A nemzetőrök közül ezekben a napokban a Dráva vonaláról hazament az I. zászlóalj, a marcali járásba. A II. zászlóalj, melyben a kaposvári járásból és a Kaposvárról való nemzetőrök voltak, szintén hazaindult.

Jellasics a hetek óta előkészített támadás és előrenyomulás részletét tisztjeivel kidolgoztatta. Ugyanőkai révén a Magyarországon állomásozó katonaismerőseket csatlakozásra szólította fel. A német-osztrák származású parancsnokok többsége a későbbiekben engedelmessé vált. A polgári lakossághoz pedig kiáltvánnyal fordult, melyben megindokolta betörését. A király tekintélyét akarja visszaállítani, amelyet a forradalmi kormány – szerinte – megsértett. Csak ez a katonai út lehetséges, mivel a békés tárgyalás eddig nem vezetett eredményre. „Senki se féljen attól, hogy én a vívmányok bármelyikét mellőzni akarom, hogy azok kiváltságok bármelyikét is, melyeket királyi szó még nem régen a nemzetnek eredményezett meg akarnám csorbítani. Nem ellenség árasztja el Magyarország síkságát, barát az, ki az alkotmányos király loyális alattvalóinak segítségére jön. Ezek nekem testvéri jobbokat nyújtandják, hogy isten segédelmével az országot egy kormányzásra képtelen, gyűlölt és lázadó kormánytól megszabadítsam.”⁵⁴

Jellasics „A magyar nemzethez!” címzett fenti kiáltványában már egyetlen szóval sem emlékezett meg a parasztság követeléseiről, melyet korábban ügynökei útján oly buzgón támogatott. A pesti radikális baloldal nyomására most az ellenforradalmi támadáskor, a képviselőház szeptember 15-én a szökdézmát eltörölte. Amíg a vagyonos földbirtokosok az osztályellentétek enyhítéséért, a kisnemesek és a radikális értelmiségiek a parasztság felsorakoztatásáért küzdöttek. Mindenesetre a polgárháború árnyéka elvonulófélben volt, és az addigi fő ellentét, a földesúri–paraszti ellentét az ellenforradalmi támadás után 1848 szeptemberében másodlagossá vált.⁵⁵

A MEGYE HELYZETE JELLASICS BETÖRÉSEKOR

A megyei bizottmány ülésén szeptember 11-én elsőként Csányi László kormánybiztos levelét tárgyalták. Csányi, a Letenyén két nappal korábban kelt levelében az ellenség közeli támadásáról tudósított. „A megkezdett harcnak kimenetele bizonytalan, megtörténhetik, hogy a sors próbára teszi a magyarnak erélyességét és hűségét, hogy Somogy megye közönsége a próbát kiállva, megfelel a Hon

52. EMBER 1951., 71.

53. VARGA 1953, 76. és HORVÁTH M., Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. Bp. 1871. I. 502–503.

54. GELICH R., Magyarország függetlenségi harca. Bp. é. n. I. 174–175.

55. VARGA 1953., 27.

56. Sml. Közig. biz. iratai 1848. 1731/b. Csányi levelét 1848. szeptember 11-én reggel 6 órakor kapta meg az alispán, illetve a bizottmány. Ezt aznap u. e. szám alatt tárgyalta a megyei bizottmány. Uo. Kzgy. jkv. 1848. szeptember 11. 1731, 745–747.

várakozásának, arról számtalan jelekben nyilvánult hazafiasága az egész magyar hont telyessen meggyőzi. – Ha sorkatonaságnak csekély száma és nemzeti öreink gyakorlatlansága képes nem leendő viszatartóztatni a számra erős ellenséget, nincs más mód az ellenség féktelenségének megbabolázására, mint egy általyános népfelkelést előidézni, és azzal azt szétverve, rabló módon megtámadott földünkről eligazítani – ha a tisztelt közönség nézetemet, miszerint elhagyatva mindenektől és feláldozva azoktól is kiktül szent ügyünk pártfogolását várhattuk, semmi más mód és eszköz nemzetünk kezében a szabadulásra nem létez –, helyeslendi méltóztassék javallatomat bölcsességé szerint felhasználni...⁵⁶

A megyei bizottmány a továbbiakban hallani sem akart a népfelkelésről. Szerinte ehhez nincs elegendő fegyver, valamint az temérdek élelmezési nehézséggel és költséggel jár. S a népfelkelés „egyedül a végszükség esetében is óvatosan használható”.⁵⁷

A bizottmány a népfelkeés helyett a főszolgabíróknak a 2000 főnyi önkéntes felszerelését, és szeptember 13-tól őket Tallián őrnagyhoz Babócsára küldeni rendelte. A szükséges 106 ezer forint kivetéséről, valamint az önkéntesek felszereléséről is intézkedtek. A bizottmány még a végveszély perceiben is tartott a népfelkeléstől. Később, amikor az ellenség a megye határait elérte, világosan meghatározták szerintök a nemzetörök feladatát: „A belbátorság fenntartása tekintetéből pedig miután rendes katonák hiányában – a kiállítandó önkénteseket pedig most még használni nem lehetne – határozattik, hogy rendőri szolgálatokat a nemzetörök –, nevezetesen kaposváriak, szigetváriak, marcaliak és ádándi századbeliek tegyenek.”⁵⁸

Jellemzőnek tartjuk a fentiek mellett még, hogy a szeptember 11-i bizottmányi ülésen többek között a cserői lakosok napszám-megtagadását, Czindery László földesúr bormérési jogát, gróf Széchenyi Pál földbirtokos panaszja nyomán a komlósi és péterhidai lakosok gubacsszedését, Gaál István büssüi földbirtokos gubacsmegkárosítási panaszát, és a nágocsiak vásárpénz megtagadását tárgyalták.⁵⁹

Másnap Csányi László Kanizsán keltezett levelében tudatta a bizottmánnyal, hogy az „... az ellenség Domború felől hátul került” és a kevés sorkatona és felszeretlen nemzetör miatt Keszthely felé visszavonult. A továbbiakban közölte, hogy a Wróna könnyűlovasok átálltak Jellasicshoz, és előörseik Berzencén megjelentek.⁶⁰

A szeptember 11-e óta naponta ülésező megyei bizottmány az „aggasztó tudósítást ... a haza felletti mély aggodalommal fogadván”. Szeptember 13-án Tallián őrnagy jelentette a bizottmánynak, hogy

kész az 1200 fős nemzetör zászlóaljjal az ellenség ellen vonulni és Tapsonyban várja a támadási parancsot. A bizottmány ugyanakkor elrendelte, hogy az önkénteseket Babócsa helyett, az ellenségtől távolosó helyre, Igalba szállítsák.⁶¹ Csányi szeptember 13-án gr. Teleki Ádám vezérőrnagy áruulásáról számolt be, és a felesleges vérontás miatt a somogyi nemzetöröket ezért Kaposvár felé rendelte. Ezután a bizottmány Csányitól azt kérte, hogy a jövőben a nemzetöröket a „belbátorság” megszilárdítására, és a rabló horvátok ellen a Dráva vonalán felhasználhassa.⁶²

A pánikba esett megyei bizottmányi tagok között „az ellenségnek határainkon megjelenése nagy félelmet okozott” – írta Roboz István félév századdal később.⁶³

A bizottmányi tagok többségének ezután nagy megnyugvást okozott Csányi Keszthelyről, szeptember 15-én este keltezett levele. Ebben beszámolt arról, hogy a Miklós és a Sándor huszároknak egy része hajlandó az ellenséggel megütközni és példájukat majd a gyalogság, sőt Teleki generális is kényszerül követni. Ez az eset „... megváltoztatja a körülményeket, és most szorgolva parancsolja, hogy a használható védelmi eszközöket rögtön felállítsuk”. Javasolja, hogy küldjenek megbízottakat, akik a „legnagyobb gyorsasággal a már begyakorlott nemzetörösből a lehető legnagyobb számot hazánk védelmére kiállítani törekedjenek – a löfegyvereket, dárdákat és kaszákat osztassák ki közöttük és külgyké rendelkezésem alá.” Lehet, írja Csányi, hogy nem lesz eredménye igyekezetünknek, de a becsületet legalább megmentik és ezért feltétlenül mindent elkövessenek.⁶⁴

A Kaposváron folytonosan ülésező megyei bizottmány soraiban a tájékozatlanság és a zűrzavar arról is nagyobb volt, mivel naponta más hírek érkeztek. A kirendelt lovaspostások Nagybjom, Szomajom (Kaposfő) és Hárságy felől az egyre kedvezőtlenebb híreket hozták.⁶⁵

Az ellenség pusztításairól, rekvirálásairól és a nagy számáról érkezett hírek a megye vezetőit megdöbbenítették. Az első felemás intézkedések után behozhatatlan hátránnyal ugyan, de megkezdődött a hazabocsájtott vagy a szétfutott nemzetörök összegyűjtése és mozgósítása. A megkéseit miniszterelnöki rendelet az eseményektől eddig távollevő főispánra, Sárközy Albertre ruházta a megye védelmére szükséges teljhatalmat. Ezután Sárközy, de a megyei és a fiókbizottmány is alig tudott néhány rendeleten kívül mást kiadni.

A rosszul és az azonnal felfegyverzett nemzetörök a nagyszámú ellenséggel szemben most nem állhattak meg a helyüket.

57. Sml Kzgy. jkv. 743.

57. Sml Kzgy. jkv. 743.

58. Sml Uo. 1774, 763.

59. Sml Uo. 1752, 1753, 1754, 1771, 1772.

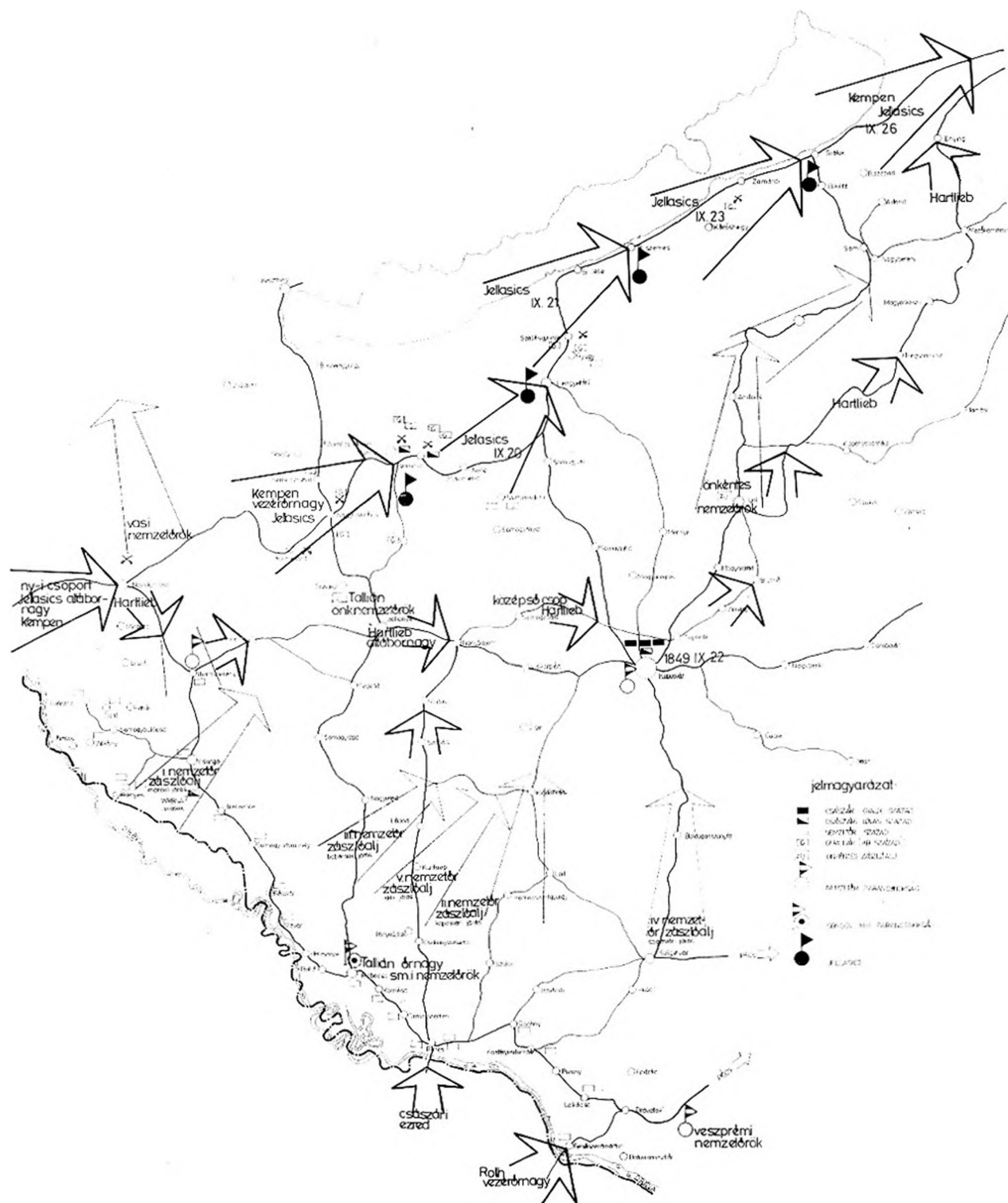
60. Sml Uo. 1766, 756–757.

61. Sml Uo. 1768, 757–759.

62. Sml Uo. 1770, 759–761.

64. Sml Közig. biz. iratai 1858. 1776. és Kzgy. jkv. 1776, 764–765. Valamint Somogy megye..., K., 1848. szeptember 28.

65. ROBOZ I., Somogy 35 (1898) február 27.

45. Hadmozdulatok Somogy megyében 1848 szeptemberében. — Kampfbewegungen mit September 1848 im Komitat Somogy.

A segedi és a csurgói nemzetőrszázadokat az ellenség feltartóztatására szeptember 18-án Pusztakovácsba rendelték. A velük szembetartó mintegy 12 000 főnyi ellenség hírére a „fegyvereiket itt hagyván elszéledtek”, jelenti Vörös Sándor főszolgabíró. A kétségbeesett tömeghangulatról szólnak Vörös további sorai. E vidéken a nép nagyon meg van zavartva, annak hallatára, hogy a sorkatonaság is a horvátokhoz csatlakozott. „A tömeges felkelésről most már álmodni sem lehet, annyival inkább, mert nincs semmi fegyveres erő, amelyhez a nép magát csatolhatná, de most már a katonaságba sem bízunk ha volna is – magányosan pedig a nép ily roppant erővel megmérkőzni nem bír.”⁶⁶ Vörös véleménye elfogadható a népfelkelés elkésett elrendeléséről, és a nemzetőr zászlóaljokat is hasonló ellentmondásos parancsok alapján indították el. Börötfy Péter Marcali szolgabíró hasonló módon indítják útba nemzetőr századával; „noha azt sem tudom miből áll, 26-án déli 12 órára Mesztegyőre” parancsolja Kiss János őrnagy.⁶⁷

A Dráva vidéken a legeredményesebben ismét az odarendelt őrszolgálatos nemzetőröket tudták felhasználni. A barcsi nemzetőrök a horvátok elvonulása után hamarosan újból szolgálatba léptek és lezárták a Dráva vonalat.⁶⁸

A későbbi napokban az ehhez hasonló, jórészt helyi kezdeményezésű népi akcióknak köszönhető, a császári utánpótlás és a postajárat elfogása. A Marcali környékére összevont nemzetőrséggel szemben nagy reményeket tápláltak a haza, a megye megmentésén fáradozók.⁶⁹ Ha reményeik csak részben valósultak meg, az is elsősorban a legnagyobb fejtelenségben, a nép élére álló kisnemeseknek, tisztviselőknél és értelmiségieknek volt köszönhető. Az V. zászlóalj, amely főleg az igali járásbeli községekben állott, szeptember 27-én a zászlóaljparancsnok parancsára minden percben készenlétbe helyezték.⁷⁰

A CSÁSZÁRI CSAPATOK ÚTJA SOMOGYBAN

Az első felderítő és szállás csináló horvát egységek után szeptember 17-én és 18-án érkezett az előhad a megyébe. Jellasics ekkor már maga állt az előrenyomuló had élére. Az elfogott levelek és a korabeli tudósítások szerint Nagykanizsa–Kiskomárom–Somogysimonyi–Gárdos–Nemesvid–Szöcsény vonalán szeptember 19-én Marcaliba érkezett. Innen Csömend–Lak–Lengyeltóti–Györök–Kislak–Sze-

mes–Szárszó–Szántód–Kiliti–Lepsény és Székesfehérvár volt az útvonal, ahová Jellasics szeptember 26-án megérkezett.

A másik útvonal a Hartlieb altábornagy vezette középső csoporté, amely Kanizsa után Bagolasánc–Iharosberény–Inke–Felsősegesd–Nagybajom–Sárd, innen egy ezrednyi erő Kaposvárt szeptember 22-én kifosztotta, majd Toponár–Orci–Zimány–Szil–Szorosad – illetve Iregnél szeptember 24-én mintegy 16 000 fővel elhagyták a megyét. Innen Hidvég, Enying és Tác érintésével szeptember 27-én Székesfehérvárra vonultak. Ehhez csatlakoztak néhány nap múlva a Barcsnál betört kisebb egységek, valamint Berzence felől az áruló Wrbna lovasok.

Az utóvéd, amely a legtöbb veszteséget szenvedte a felkelt néptől, az a Kempen vezérőrnagy vezette hadosztály volt. Kempen 12 000 főnyi seregével szeptember 23-án érkezett meg a Kiliti mellett tanyázó főseréhez. A megyén átvonuló császári sereg katonai értéke rendkívül különböző volt. A sereg magvat kétségtelen az átpártolt lovasság, a tüzérség, valamint a határőr zászlóaljok adták. A fentieket, a császári szózat és a Jellasics-féle demagógia nyomán, mintegy 15 000 főnyi rendkívül fegyelmetlen és sokan a családjukat is magukkal cipelő, zsákmányraéhes rabló, fosztogató népség egészítette ki. A császári katonai postajáratot elfogó somogyiak nyomán lehetővé vált a hadsereg szellemét megismerni az általuk írt levelekből. A megye középső, illetve keleti részén átvonuló Hartlieb hadtest katonái megölték Simonyi község jegyzőjét, és kifosztották a környező községeket.⁷¹

Iharosberényben bevették az ablakokat, leölték az ökröket, földhöz csapkodták a méhkasokat, kifosztották a lakosságot. A rablásra, fosztogatásra szmitó zsoldosok egyformán pusztították a parasztságot szegényes ingóságait és a földbirtokosok javait. Volt, ahol a kriptafosztogatástól sem riadtak vissza.⁷² Ezek után elképzelhető, hogy Széchenyi Lajos gróf segedi uradalomában a felbecsült kár meghaladta a 6800 forintot.⁷³

Szeptember 21-én az egy napig Sárdon állomásozó hadtest három nappal korábban 16 800 porció kenyeret és ugyanannyi itce bort, 8400 font húst, 330 porció szénát és zabot, valamint 45 öl fát követelt. Mindez nem volt elegendő a horvát határőr ezredbelieknek, ezért leöltek még 70 darab marhát, 200 sertést, és körülbelül 150 darab juhot Somsich Pál állatai közül. Letiporták és elpusztították a szőlőt, kiszedték a burgonya felét és a kukoricát nyersen elfogyasztották. Ezután az éjszaka leple alatt a házakat fosztogatták és erőszakoskodtak a lakosság-

66. SmL Közig. biz. iratai 1848. 1801 és Kzgy. jkv. 1801. 782–784.

67. SmL Közig. biz. iratai. 1848. Börötfy szeptember 24-i levele.

68. Drávavidéki hírek, PH 1848. szeptember 23.

69. Belföldi-hírmondó, Alföldi Hírlap, 1848. szeptember

27. (Továbbiakban: AH) A tudósítást HS., azaz Halka Sándor csurgói tanár, ref. lelkész írta.

70. KANYAR 1967, 213.

71. ROBOZ I., Somogy 35 (1898) február 27.

72. VARGA 1953. 91.

73. SmL Közig. Biz. 1848. sz. nélk. Felsősegesd, 1848. december 11-i kelt levele.

gal. Amíg az ifjú Somsich Pál földbirtokos a császári reguláris seregről, amely katonai napidíj fejében őrizte egyik pusztáját, elnéző és kellemes benyomást rajzolt, ugyanakkor végtelenül elítélte a zsoldnélküli fosztogatókat.⁷⁴

Ezekben a napokban a megyei bizottmányhoz a fosztogatásról az értesítések egyre sűrűbben érkeztek. „Nagy volt a megdöbbenés a gyűlésteremben, s a szónoklatok is alábbhagytak”, amikor Bajom felől sebesposta hozta a hírt, hogy az ellenség szeptember 22-én Kaposvárra megérkezik.⁷⁵ Hartlieb jobbszárnya 335 lovas és mintegy 700 gyalogos a reggeli órákban betört a városba. A bizottmány még az előző nap Berkibe költözött, ahol folytatta tanácskozását. Az ellenség átkutatta a megyeházát és az ott talált nemzetőri dárdaikat, valamint a templomi kegyesek egy részét magához véve hangos lövöldözések közepette Toponár felé elvonult.⁷⁶ Az erőltetett menetben, a kirendelt szekerekkel végrehajtott menetelés alatt, a legkülönbözőbb fegyvelemsértések mindennaposak voltak. Az egyik elfogott levélből megismerhető a hadtest fegyelmi helyzete. Naponként legalább 1000 botot kiosztottunk a horvátok között, de „... maga az isten sem, nehogy egy tiszt képes őket visszatartani.” – „En ezen rablókirándulásban már kétségbeestem, és úgy tetszem magamnak, mint valami rablófőnök, mert az élelmszereket szép szerével ide nem adják, akkor requirálnom kell.”⁷⁷

A gyors győzelemre számító kalandor hadjárat jó részét nélkülözte az élelmszerutánpótlást. A helyi lakosság a derékhad elvonulása után sok tapasztalattal rendelkezett. Állataikat az erdőbe, és a Balaton déli részén a Nagyberék sáros, mocsarakkal körülvett szigeteire hajtották. A Marcalin átvonuló utóhadnak mindezeket néhány nap múlva keserűen tapasztalnia kellett.⁷⁸

Maga Jellasics a fősereggel szeptember 19-én érkezett Marcaliba, ahol csatlakoztak hozzá az áruól Hardegg-vasasok. A Marcali melletti Gombán táborozó vasasok és a Kress könnyűlovasok táborában a bán lelkesítő beszédet tartott. Ismertette a hadjárat célját, azaz a forradalmárok megsemmisítését.⁷⁹ Marcali lakosaitól és a Széchenyi uradalomtól szeptember 19. és 20-án a kiszolgáltattott élelmszerek mennyiségéről az előjárók a hónap végén összesítést készítettek.⁸⁰ Innen 20-án Lengyeltótiba ment vezérkarával Jellasics, míg tábora Nagylokcon (Óreglak) táborozott. A főserег előhadát most az átpár-

tolt Hardegg-vasasok képezték, akik a kastélyba érkező Jellasicsot nagy éljenzéssel fogadták. „*Általában a német lovagok nagyobb lelkesedést mutatnak az ügy és a bán iránt, mint a határőrök*” írja Lengyeltótiból egy császári tiszt. Ugyancsak ő számolt be arról, hogy itt felkereste Jellasicsot gr. Zichy őrnagy, aki István nádor nevében másnapra találkozóra hívta.⁸¹ A másnap balatonszemési meghíusult találkozóóról egy elfogott levélből van tudomásunk. Jellasics az előre eltervelt módon feltette a kérdést tisztjeinek, hogy elhagyja-e a szárazföldet és a Balatonon lehorgonyzott gőzösön találkozzék a nádorral. Miután a tisztek „nem”-mel feleltek, Jellasics visszautasította a találkozót.⁸²

Ezután nem lehetett vitatott, hogy Jellasicsal a jövőben mindenfajta tárgyalás felesleges, és a betört ellenséget fizikailag, katonailag kell megsemmisíteni.

Maga Jellasics rövid ideig azt remélte, hogy nem fog a sorkatonasággal összeütközni. Ahogy a megye északkeleti határához érkezett, számára egyre aggasztóbb híreket kapott. „*A magyarok mindent fanatizálnak, s a magyar seregeket sajnós! Oly annyira fanatizáltak, hogy reménységünk – mely szerint azt hittük, miként a sorkatonaság nem fog ellenünk harcolni – nem teljesedett*” – írta egyik barátjának szeptember 23-án Kilitiből Jellasics.⁸³

Ugyanazon a napon gr. Latour tábornagy hadügyminiszternek is küldött egy segélykérő levelet. Ebből megtudták a Közlöny olvasói, szeptember 29-én, hogy az ellenforradalmi sereget Bécs pénzelte, és fenntartásához október hónapra 600 000 forint szükséges. Kéri Latourt, hogy „... méltóztassák ezen összeget legfeljebb a jövő hónap 1-ső napjáig multhatatlanul megrendelni, miután a már Ausztria jó ügyéért megkezdett működésemmel a cs. k. hadügyminisztérium segélyére számolhatok és számolni jogosítva vagyok, s excellentiád által annál kevésbé hagyhatom el, mert ennek különben Magyarország közepette, ezen ország, a sereg, s az egész ausztriai monarchiára a legborzasztóbb következményei lehetnének.”⁸⁴

A császári Jellasics féle hadseregről, annak résztvevőiről, elsősorban a határőrvidéki és felkelő egységekről egy osztrák tiszt szeptember 23-i Kilitiből írt leveléből kaphatunk képet. „*A határőrvidékiek a legdurvább kihágásokat követik el. Hasonlóak a vadállatokhoz, kiket minden katonai fegyelem és szigor sem képes rendben tartani. Rablás és lopás*

74. A múlt napokban, Márczius Tizenötödike, 1848. október 14.

75. ROBOZ I., Somogy 35 (1898) február 27.

76. Sml Kzgy. jkv. 1848. szeptember 24. 1815, 792—794. és HOSS J., A kaposvári plébánia története. Veszprém 1948, 34—35.

77. Jellasics táborából elfogott levél, PH 1848. október 14.

78. Különben Kempen vezérőrnagy hadosztálya volt a leggyengébb; PH 1848. szeptember 30.

79. Jellasics táborából való levél, Marcali, szeptember

19. PH 1848. október 1.

80. Sml Közig. biz. iratai. 1848. 1844, és a Széchenyi uradalom nyugtatványa. Ezek szerint 105 akó bort, 17 db ökröt, 45 db birkát, 525 font sót, 144 öl fát, 60 szekér tűzifát, 200 mázsa szénát szolgáltatott ki.

81. Jellasics táborából elfogott levél, PH 1848. október 1.

82. PH. 1848. szeptember 30.

83. Jellasics levele br. K. Kulmernek, 1848. szeptember 29.

84. Jellasics levele Latourhoz, 1848. szeptember 29.

az ő foglalkozásuk. Én nem értem a bánt, miért hozta el ezen szemetet, mely jól fel sincs fegyverezve. Ez nem szolgál becsületére.”⁸⁵

Az osztrák tisztek leveleiben írottak, a számtalan zsarolás és kegyetlenkedés cselekvésre készítette azokat is, akik korábban fenntartással fogadták az ellenforradalmi híreket. Amerre a császári csapatok a megyén átvonultak, mindenütt a pusztulás, a kifosztott lakások százai árulkodtak. Holdszámra megtették nyersen a kukoricát, feldúlták a méheseket, vagy leölték kedvtelésből az állatokat.⁸⁶

Az osztályharc, amely eddig a földbirtokos és paraszt-zsellér ellentét volt, most szeptember derekától az ellenforradalmi osztrák-horvát és magyar ellentétté változott. Néhány reakciós császárpárti földbirtokos és tisztviselő szolgáléleken kívül mindenki egyetértett a rablóserg üldözésében, szétverésében. Hasonlóan a lemaradtak, vagy az utánpótlást szállítók lefegyverzésében, megsemmisítésében. „A nép azon része is, amelyet semlegesnek gondolék, kaszát köszörül, s vasvillát ragad” – tudósít később Roboz.⁸⁷

Táncsics Mihály írja Jellasicsról szeptember 21-én „Egy hóhér, egy népgyilkos jön ellenünk...” Táncsics most helyesen az ellenség elleni harcot tartja elsődlegesnek az osztályharc mögött. Most nemcsak az eddigi vívmányok, hanem az egész nép jövője függ a parasztságtól. Ezért: „Ne álljatok Jellasicshoz, hanem inkább üldözzétek őt és követőit, verjétek ki az ellenséget!”⁸⁸

1848. szeptemberében azok a zsellérek és parasztek, fognak önként fegyvert és csapnak le az ellenségre, akik hetekkel korábban felmentették magukat vagy egyszerűen otthagyták a nemzetőrséget. Ezekben a napokban a saját tűzhely, a család, a termés, az évi munka eredménye és a jövő forgott veszélyben. A parasztság most a legváltóságosabb pillanatban állt az új társadalom, a haza védelmére és visszaverte az ellenforradalom első próbálkozását.

A NÉPI GERILLAHÁBORÚ KIBONTAKOZÁSA

A bizottmány először Batthyány Lajos miniszterelnök szeptember 13-i felhívásában, a legfelsőbb helyről kapott utasítást a gerillaháborúra. „Amíg a betört ellenséget szemben a reguláris hadsereg (támadja), addig a felkelt nép minden oldalról nyugtalanítsa, pusztítsa.”⁸⁹

Kossuth Lajos felhívása a katonákhoz, a népfelkelés elrendeléséről, ha késve is, de eljutott a megyébe. Tulajdonképpen a népfelkelés, a gerillaháború gondolata a járásokban, az elmenekült falvak lakóiban óráról-órára érett meg. Csányi László szeptember 22-én Fehérvárról keltezett levele a megyei bizottmány asztalára az első somogyi öntevékeny gerillaakció után került. Csányi ekkor a fegyverben gyakorlott nemzetőröket a fehérvári táborba, míg a többit az ellenség háta mögötti felhasználásra rendelte. Az ellenséget, „... apróbb csatákban fogyassza, hátulról és oldalvást óvatossággal megtámadja, nyilvános ütközetekbe azonban ne bocsájtkozzon, hanem kikerülvén a nagyobb erőt, (a) gyengébb oldalát igyekezzen mindig kilesni és megtámadni, tőlük az élelmiszereket elfoglalni, és bagazsiójukat elfogni, egyszóval az alatt míg előlről a gyakorlottabb tábori főerő megtámadólag lép fel az ellenség ellenében, őt hátulról minden úton-módon éjjel-nappal nyughatatlanítani” a felkelt nép ne keselkedjen.⁹⁰

Kossuth éppen a Dél-dunántúli népi akciók után írta, hogy Magyarország megmentését nem a nagy csatáktól, hanem a gerillaharctól várja.⁹¹

Somogyban a lakosság – a csekélyszámú hazaárulótól eltekintve – az ország népével együtt az ellenség megsemmisítésében egységes volt. Ilyen nagyszámú és kíméletlenül pusztító ellenség a Rákóczi szabadságharc óta a megye területét nem taposta. Somogy, Zala és Veszprém lakói a népfelkelők és nemzetőrök, parasztek és értelmiségiek nem nézték tétlenül a császáriak fölvonulását.⁹²

Az első somogyi gerillaakcióra szeptember 23-án a Balaton mellett, Zamárdi és a Szántód közötti erdőben került sor. Az ütközet délelőtt 11 órától délután 4 óráig az ellenség heves ágyúzása között tartott. „Táncsövek segélyével láthatni a Zamárdi alatt küzdő hadfiakat, kik közt nemzetőreink is csatáznak, láthatni, mint sűrűgnek az erdőben a mieink.”⁹³

A Jellasics derékhada után vonuló utóvéd veszteségeiről nincsenek adataink, de egy szemtanú szerint a császáriak közül sok áldozatnak kellett lenni.⁹⁴

Másnap a Kempen egységéhez tartozó utóvédet, valamint a Jellasics Zágrábba tartó postáját fogták el a Marcali környéki parasztek. Néhány nappal korábban az átvonuló főserg sáskajárása után a környékbeli lakosság, a korábbi nemzetőri beosztás alapján, szervezkedni kezdett. Fialat szolgabírók, ügyvédek, mint Noszlopy Gáspár és Börözfyy Péter

85. Jellasics táborából elfogott levél, PH 1848. október 18.

86. ROBOZ I., Somogy 35 (1898) február 27.

87. VARGA 1953. 96.

88. TÁNCICS M.—TÓTH M., Egy hóhér, egy népgyilkos jön ellenünk. Munkások Újsága, 1848. szeptember 21.

89. Sml Közig. biz. iratai, 1848. 1780. és Kzgy. jkv.

1848. 1780, 767—768., valamint a K., 1848. szeptember 15.

90. Sml Közig. biz. iratai, 1848, 1826. és Kzgy. jkv. 1848. szeptember 24. 1826, 800—801.

91. KOSSUTH L., Fel mindnyájan a hon védelmére, Bp. 1951, 100.

92. VARGA 1953, 112.

93. Balatonfüredről, Ellenőr (Kolozsvár), 1848. október 3.

94. VARGA 1953, 113.

Somogyból, valamint Mesterházy János ügyvéd Keszthelyről elsőként kezdték a lakosságot hadbarendelni. Az első nagyszabású megyei gerillaakciót a Kanizsa városa ellen induló császári megtorlás megakadályozása váltotta ki. A keszthelyi nemzetőrök kezdeményezésére először Sávoly környékén, az ágyúkat akarták elfogni.⁹⁵ Miután a császáriak az ágyúkkal már egérutat nyertek, a gerillák felderítették, hogy mintegy 70 élelmiszerekkel megrakott szekérkaraván közeledik. Reggel 8 óra körül a szekerek a „Szöcsényi pusztán keletről az erdőben (a) Keszthelyről érkezett nemzetőrök által Mesterházy János kapitányok vezérlete alatt elfogattak.” Sajnos Mesterházy, mivel nem volt korábban katona, az ellenséget nem zárta körül, és így azok „üdőt nyertek, a fuvarosok és az őrzésen lévő katonák is futás által lóháton és gyalog menekülni.”⁹⁶ „A szakácsi nép üldözőbe vette (öket) és a menekülőket elfogta.”⁹⁷ Ugyanakkor feljelentették a községi bírót és a két esküdtest, akik a „népfelkelés ellen lázitanak” és a kirendelést megtagadták. Ugyanekkor mintegy órával korábban, Jellasics futárpostáját is elfogták, és temérdek Zágrábra címzett levél jutott a birtokukba.⁹⁸

Amíg magyar részről nem volt embervesztés, addig az ellenség részéről elesett 5 fő, és fogságba került 4 fő. Délután a Keszthelyre visszatérő nemzetőrök 30 elfogott szekeret vittek magukkal.

Az ellenség egy része Kanizsára, a másik része pedig a Szöcsényi és a Sávoly környéki erdőkbe menekült. A környékről mintegy 2000 fő hamarosan kutatni kezdte őket, és az erdőkben leszámolt velük. A szöcsényi akcióban résztvett Farkas Márton a vörsi nemzetőrök alhadnagya 18 vörsi, 12 főnyedi, 3 nemesvidi és 1 szentgyörgyi nemzetőrrel együtt. Hozájuk csatlakozott 14 bottyánpusztai béres is, akiket Mesterházy a Kanizsa és a Marcali közötti országúton a fák mögé elrejtett.⁹⁹ Böröztffy Péter Marcali szolgabíró aznap jelentésében az érlelődő népfelkelés hangulatáról írt: „Népünk mely látván az ellenségnek rablásos tettét, igen ingerült, s hiszem, hogy a felkelés igen lelkesedett fog lenni.”¹⁰⁰

Ugyanezen a napon Stephaits főszolgabíró fellépésére Marcaliban 24 császári katonát a piactéren állodogáló helybeliek lefegyvereztek.¹⁰¹

Két nap múlva újabb gerillaakcióra került sor Marcali mellett. Ekkor, szeptember 26-án estefelé a Boronka felé vezető úton járőrözés közben szembetaláltak magukat Kempen egyik hadtápjával, mintegy 200 fővel. A császáriak sűrű puskatüze a 600 főnyi nemzetőrt nem riasztotta meg. A jól sikerült roham után négy ellenséget agyonlőttek, 14-et megsebesítettek, 118 főt pedig élve elfogtak. A többi-

nek sikerült elmenekülni. A magyarok birtokába jutott 242 ló és 95 szekér. A gyors rajtaütés egyik kivitelezője Noszlopy Gáspár, a Marcali járás fiatal szolgabírója volt, aki 1849 tavaszán népfelkelést hirdetve felszabadította szülőmegyéjét. Bogray keszthelyi főbíró jelentésében az ellenség teljes felmorzsolódásáról és egy kibontakozó népfelkelésről írt. A környékbeli nép az ellenséget üldözőbe vette és „százanként, sőt ezrenként rohantak a csatahelyre, a netalán még ott létező ellenséget megsemmisíteni.”¹⁰² Noszlopy Gáspár aznap jelentésében a megyei bizottmánynak megírta, hogy Tallián Gábor szóbeli parancsára az elfogott horvát fuvarosok szabadonbocsátását megtagadta. Főleg annak nem hajlandó teljesíteni a rendeletét, aki Jellasicsnak néhány nappal előbb a helyi élelmiszerbiztos volt, „aki az ellenséggel kocsikázott”, és az élelmiszereket a néptől kétszeresen kizsarlta.¹⁰³ A Közlöny szerint a fényes győzelem trófeáit Noszlopy szolgabíró Csányihoz küldte.

Szeptember 27-én a Dráva vonalnál felálló nemzetőrök elsüllyesztették a kompokat, és az átkelő alkalmatlanságokat. „Az egész Dráva hossza pedig ez alkalommal újra őrcsapatokkal ellátott.” Szeptember 27-én és a következő napon a kanizsai ellenséges helyőrség megsemmisítésében a Drávaszentpéteren, a Drávaszentmiklóson és az Iharosberényben állomásozó két nemzetőri zászlóalj is résztvett.¹⁰⁴ Szeptember 27-én elfogták a Hardegg-vasasok futárpostáját, valamint Nemesviden lefegyvereztek egy négy főnyi katonai járort.

Szeptember utolsó napjaiban a Balatontól délre, a megye északi területén a népi gerillaharc kibontakozott. Ha az akkori természeti-földrajzi viszonyokat figyelembe vesszük, látható, hogy a Kanizsától a Balatonhoz vezető országút környéke – megkezdve a Nagyberék járhatatlan területét –, alkalmas volt a gerillaharcra. A számtalan domb és völgy körülövezve szinte áthatolhatatlan erdőséggel, a pár száz főnyi ellenség szétverésére szinte kínálta az alkalmait.

Amíg a megye belsejében aránylag békés hangulat uralkodott, a főútvonal mellett az erdőrengtet állandó veszélyt jelentett a megszállóknak. Így történt szeptember 30-án is, amikor egy újabb utánpótlási szállítmány Szöllösgyőrökig eljutott. A hadtápot mintegy 600 jól felfegyverzett katona a Lengyeltóti felé vezető országúton kísérte.¹⁰⁵ A környező községek félrevert harangokkal adtak jelt egymásnak és Szöllösgyőröknél bevárták az ellenséget. A környéken állomásozó kaposújlaki nemzetőr század parancsnoka, Szigethy László százados, Folly József, Galovics és Balogh nemzetőrszázadosal a

95. VARGA 1953, 106–108.

96. Sml. Közig. biz. 1848. 1820, és Kzgy. jkv. 1848. 1820, 1822. 796–798.

97. Sml. Kzgy. jkv. 1848. 1822.

98. Belföldi hírmondó, AH 1848. október 8.

99. VARGA 1953, 108.

100. Sml. Közig. biz. 1848., 1820.

101. VARGA 1953, 113.

102. VARGA 1953, 114.

103. Sml. Közig. biz. 1848, 1831.

104. Somogy megye, K., 1848. november 4.

105. VARGA 1953, 116.

kaposi, illetve a kaposvári járás nemzetőreivel, valamint a környék parasztaival az ellenséget körülrzárták, majd megrohmozták. Az első összecsapásakor elesett 37 császári katona, fogságba pedig 110 fő került. Másnap 116 halottat számoltak össze, valamint a foglyok száma is 230-ra emelkedett. Zsákmanýul 201 fegyverrel, ruhával és élelmiszerral megakott szekér is a gerillák kezére jutott.¹⁰⁶ Sajnos az összecsapás a magyarok közül is áldozatot kívánt. Hősi halált halt a polányi nemzetőrszázad őrzvezetője, Friss Balázs, ötgyermekes geszti lakos, valamint két másik társa is, akik az ellenséget a látrányi erdőben üldözték. Valamennyiüket katonai tiszteességgel eltemették.¹⁰⁷ A foglyokat és a szekereket most is Keszthelyre szállították.¹⁰⁸

A hónap végén a megyében „... a nép dühe által meggyilkolt és kiirtott elleneink száma az ezret felül haladja” – jelentette Mérey alispán az Országos Honvédelmi Bizottmánynak. A fogságbaesettek száma a fentieknek legalább a kétszerese volt. Roboz István félévszázad múlva írta, hogy Kempen vezérőrnagy „... különösen sokat vesztett emberekben a mezőföldön, hol a gabonavermek tele voltak hányva holttestekkel és fegyverekkel.”¹⁰⁹

Az ellenforradalmi fegyverek és a hadtápot szállító horvát fuvarosok között különbséget és sorsukkal kapcsolatban egyértelmű intézkedést kellett tenni. Október elején a megyei bizottmány elítélte a szekeresek megölését. Ők a „Jellasics által előidézett legszerencsétlenebb és legembertelenebb háborúnak önkéntelen áldozatjává váltak.”¹¹⁰

Szeptember utolsó napjaiban a népfelkelés eredményeként a somogyiak Siófoktól Kanizsáig minden utat ellenőriztek, és ha szükséges volt, a falvak között összefogással többszázfőnyi ellenséges csoportokat is szétverték. Mérey alispán október elején Csányi Lászlónak azt jelentette, hogy „Somogy megyén keresztül (a) kanizsai vonalon minden összeköttetése az ellenségnek megszűnt.”¹¹¹ Így az ellenségnek a hátamögötti területe teljesen bizonytalanra vált, és további utánpótlást nem várhatott.

Szeptember végén, Jellasics pákozdi vereségével pedig Somogyban az ellenséges főveszély megszűnt. A pákozdi táborban Tallián Károly parancsnokkal ott volt a somogyi önkéntesek zászlóalja is.¹¹²

Jellasics futása után, október 17-én került sor a Székesfehérvár felé előrenyomuló Roth-féle hadtest ozorai kapitulációjára. Ekkor mintegy 5000 somogyi nemzetőr és népfelkelő a Sió vonalánál a visszavo-

nuló ellenség útját lezárta. Az V. somogyi nemzetőr zászlóalj, jórészt az igali járásból, Zichy őrnagy parancsnoksága alatt, október 5-én Hidvég körül védelembe rendezkedett be. Előzőleg az ő embereivel szedte fel a Sión levő hidakat, így a stratégiailag fontos, ozorai hidat is. Az állandó esőzés miatt megduzzadt Sión, Roth hadteste nem mert másutt átkelni, és amikor meggyőződött a bekerítéséről, letette a fegyvert.¹¹³

Ezzel tulajdonképpen 1848 őszén a megye részéről Jellasics üldözésének első korszaka lezárult. A megye déli részén szeptember utolsó napjaitól az őrszolgálatot végző szigetvári járási nemzetőr zászlóalj (három század: Szentbalázs, Szerdahely, Hárságy) Hegyessy helyettes őrnagy parancsnoksága alatt, és a babócsai járási zászlóalj (Barcs, Darány, Vízvár, Tarany, Nagyatádi századok) 8 naponként váltott szolgálatot teljesítettek. A megyei bizottmány szeptember 27-i ülésén pedig elrendelték, hogy a főtábor megsegítésére a megyéből Palocsay József őrnagy parancsnoksága alatt elindíthatók a nagykorpádi, a kutasi, a csökölyi, a gigei, a babócsai, a görgetegi, a kadarkúti, a kálmáncai, a csokonyai, a szentbalázsi, a szerdahelyi, a hárságyi, és a nagybajomi nemzetőr századok. A többi század itthon maradt és gr. Somsich József őrnagy parancsnoksága alatt a megye „belbátorsága vagy a portyázó ellenséges csapatok rabolása (!) tekintetéből” vigyázott.¹¹⁴

Ezután a Muraközben Jellasics hadainak maradványát, Nugent vezérőrnagy seregét kellett szétverni. Az itt működő Perczel hadtestben november közepén a 647 főnyi somogyi nemzetőr zászlóaljon kívül, a 215 fő önkéntest is ott találjuk.¹¹⁵

Az október–november hónapok a megye életében egy katonailag nyugodtabb korszakot jelentettek. Viszont az osztályellentétek most újból előtérbe kerültek. A szőlődézmát ugyan az ellenforradalmi betöréskor eltörölték, de a földesúri földek fennmaradása, és a földnélküliek földvágya továbbra is szunynyadó vulkánként ott munkált. A külső hódító, az ellenforradalmi hadsereg egyelőre nem veszélyeztette a szülőföldet. A hazát megmentő parasztkok és zsellérek tízezrei látták futni és elpusztulni az ellenséget. A szülőföldet tudták védeni immár, de a magyar uralkodó osztálytól jussukat követelni egyelőre még gyengék voltak.

Andrássy Antal

106. VARGA 1953, 115.

107. Sml. Közíg. biz. 1848. 1844. Folly József nemzetőr százados jelentése.

108. Somogy, 1848. október 23.

Somogy megye, 1848. november 4.

Belföldi Hírmondó, AH 1848. október 18.

109. ROBOZ I., Somogy 53 (1898) február 27.

110. Sml. Közíg. biz. iratai 1848. 1844.

111. VARGA 1953, 116.

112. Sml. Közíg. biz. iratai. 1848, 1840.

113. F'ORVATH A., TtMt 1 (1968) 122–123. SPIRA GY.,

A magyar forradalom 1848–49-ben. Bp. 1959. 280–282.

114. Sml. Kzgy. jkv. 1848. szeptember 27. 1828, 801–803.

115. GYALÓKAY J., HK (1929) 379.

* A dolgozat megírása után jelent meg ARADI PÉTER tanulmánya: A Dráva-vidék védelmének szervezése 1848 nyarán, Kaposvár. 1972. A tanulmányt kiegészíti, illetve folytatja időrendben az itt közölt dolgozat. (Szerk.)

SOMOGY COUNTY IN THE FALL OF 1848 AT THE TIME OF THE JELLASICS ATTACK

The study has attempted to present an overall picture of the critical days of the Hungarian bourgeois revolution and the freedom fight. The first two chapters explain how County Defence was organised, why it proved unsuccessful and summarizes economic-social class contradictions prior to the emperor's counter-revolution. It presents summarized facts and figures of problems on organizing the national guard in Somogy County.

From the third chapter onwards, the study is a

chronicle of attacks made and steps taken by the emperor's army, of the incompetence of County Defence and of complete collapse. On the basis of written reports left behind by commanders and townships that took part in the guerilla fighting the closing chapter summarizes facts and figures on how popular guerilla warfare unfolded in Somogy County. Finally, the study presents a picture of the patriotism of the population and the reasons for the popular defensive war.

A. Andrassy